

MANZUM SÖZLÜKLERİMİZDEN SÜBHA-İ ŞİBYÂN ŞERHİ “HEDİYYETÜ’L-İHVÂN”

Atabey KILIÇ*

Abstract

Verse dictionaries, one of the areas of Classical Turkish Literature, hasn't been studied. Verse dictionaries were written for primary school students to teach meaning of Turkish words in Arabic and Persian. One of their utilities for children is giving more prosody knowledge. We saw that the number of verse dictionaries in Classical Turkish Literature is about 30. If we look at sources we see that verse dictionaries' commentaries are not studied. However, in Turkish Literature it is important to study verse dictionaries' commentaries. In this paper we will try to give knowledge about one of verse dictionaries' commentaries, Hediyyetü'l-İhvân Hediyyetü'l-İhvân is the commentary or verse dictionary Sübha-i Sıbyân. It is an Turkish-Arabic verse dictionary and used as a text book at primary schools especially in 19th century. Hediyyetü'l-İhvân, commentary of Sübha-i Sıbyân was written by Mehmed Necib and it was published 6 times between 1840-1903. Writer gives text as in traditional commentary books then gives information about text grammar knowledge and adds every thing about this subject.

Key words: Turkish Literature, verse dictionary, Hediyyetü'l-İhvân

Özet

Manzum sözlükler Klâsik Türk Edebiyatının üzerinde henüz yeterli çalışma yapılmamış alanlarından biridir. Manzum sözlükler bugünkü ilköğretim seviyesine denk gelen çocukların Türkçe kelimelerin Arapça ve Farsça karşılıklarını öğrenebilmeleri için kaleme alınmış eserlerdir. Bunlardan beklenen faydalar arasında çocukların aruz bilgisini pekiştirmeleri de bulunmaktadır. Klâsik Türk Edebiyatı alanında tespit edebildiğimiz kadarıyla 30 civarında manzum sözlük bulunmaktadır. Günümüze kadar yapılan çalışmalara baktığımızda manzum sözlük şerhlerinin göz ardı edildiğini görmekteyiz. Halbuki Türk edebiyatında manzum sözlük şerhleri ayrıca ilgilenilmesi gereken bir alandır. Bizim bu tebliğ çerçevesinde amacımız bir manzum sözlük şerhi olan Hediyyetü'l-İhvân hakkında bilgi vermektir. Hediyyetü'l-İhvân manzum sözlüklerimizden Sübha-i Sıbyân'ın şerhidir. Türkçe-Arapça manzum sözlüklerimizden Sübha-i Sıbyân özellikle 19.yy.da sıbyân mekteplerinde ders kitabı olarak okutulmuştur. Sübha-i Sıbyân şerhi olan Hediyyetü'l-İhvân Mehmed Necib tarafından yazılmış ve 1840-1903 yılları arasında 6 kez basılmıştır. Eserde yazar geleneksel şerhlerde olduğu gibi önce metni vermekte, ardından matinle ilgili gramer bilgilerini sıralamakta ve bu konu ile alakalı söyleyebileceği başka türlü ne varsa onları eklemektedir.

Anahtar Kelimeler: Türk Edebiyatı, Manzum sözlükler, Hediyyetü'l-İhvân

Klâsik Türk edebiyatının üzerinde henüz yeterli çalışma yapılmamış alanlarından olan manzum sözlükler, bizim açımızdan Türkçe-Arapça, Türkçe-Farsça ve Türkçe-Arapça-Farsça olmak üzere üç ana başlık altında toplanabilir. Manzum söz-

---

* Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü KAYSERİ atabey@erciyes.edu.tr

lükler bilindiği üzere daha ziyade bugünkü ilköğretim seviyesine denk gelen küçük çocukların Türkçe kelimelerin Arapça veya Farsça karşılıklarını ezberleyebilmeleri için kaleme alınmış eserlerdir. Bunlardan beklenen faydalar arasında çocukların aruz bilgilerini pekiştirmeleri de bulunmaktadır. Klâsik Türk Edebiyatı alanında tespit edebildiğimiz kadarıyla 30 civarında manzum sözlük bulunmaktadır. Günümüz temel müracaat eserlerinin çoğunda bahsi bile geçmeyen manzum sözlükler, bilimsel manada doyurucu birer kaynak olmaktan uzak olsalar da, en azından belli bir amaç için yazılmış olmaları, çocuklarımıza aruzla birlikte Türkçe kelimelerin Arapça ve Farsça karşılıklarını da öğretmesi bakımından Türk edebiyatı için göz ardı edilmemesi gereken önemli kaynaklardan olmalıdır. Manzum sözlük müelliflerinin kaleme aldıkları eserlerinde kendilerinin de çocukluklarında en az bir manzum sözlük ezberlediklerini zikretmesi bizce dikkat edilmesi gereken ayrı bir hususiyettir.

Günümüze kadar yapılmış olan çalışmalara baktığımızda, özellikle şerhe dair kaynaklarda manzum sözlük şerhlerinin umumiyetle göz ardı edildiğini görmekteyiz. Halbuki, Türk edebiyatında özellikle şerh alanında manzum sözlük şerhleri ayrıca ilgilenilmesi gereken bir alan olarak dikkat çekmektedir. Bizim bu tebliğ çerçevesinde amacımız şerhe ve sınıflandırılmasına dair bilgi vermek olmadığı için özellikle bu probleme temas etmekten kaçınıyoruz. Fakat şerh konusunda, tasnifin günümüzde hâlâ çözüm bekleyen meselelerden olduğunu da zikretmeden geçemeyeceğiz.

Metnini ilmî usullerle hazırladığımız ve yakında yayımlamayı ümit ettiğimiz Türkçe-Arapça manzum sözlüklerimizden *Sübha-i Sıbyân*¹, özellikle 19. yy.da sıbyân mekteplerinde ders kitabı olarak okutulmuştur. Sözlük, 460 beyit civarında bir hacme sahiptir. Kütüphanelerimizde 60'tan fazla yazma nüshası bulunan eser, 1801 yılından 1900'lü yılların başına kadar İstanbul ve Kahire'de 32 kez basılmıştır. Bu bakımdan *Sübha-i Sıbyân*'ın belki de tek örnek olduğunu söyleyebiliriz. *Sübha-i Sıbyân*'ın müellifi hakkında elimizde yeterli bilgi bulunmamaktadır. Yazma nüshaların hemen hiçbirinde ismi geçmezken, matbu nüshalarda müellifin ismi Mehmed b. Ahmed er-Rûmî², Ebu'l-Fazl Muhammed b. Ahmed er-Rûmî ve Er-Rûmî Bosnavî Ebu'l-Fazl Muhammed Ahmed gibi farklı şekillerde verilmektedir. 19. yy.da defalarca basılan eserin telif tarihi ile ilgili olarak elimizdeki tek bilgi, sebab-i telif kısmındaki

“Geldi bu mir’ât-ı dile müncelî

Tā aña tārîḫ ola ‘naẓm-ı celî” (vr. 3b)

beytidir. ‘Naẓm-ı celî’ terkininin verdiği tarihe göre eser H. 1063/M. 1652-53 yıllarında yazılmış olmalıdır.

Yine sebab-i telif kısmındaki

¹ Eser hakkında daha geniş bilgi için bkz. Atabey Kılıç, “*Klâsik Türk Edebiyatında Manzum Sözlük Yazma Geleneği ve Türkçe-Arapça Sözlüklerimizden Sübha-i Sıbyân*”, Klâsik Türk Edebiyatı Sempozyumu, 6-7 Mayıs 2005, Urfa. Ayrıca bir nüshasının tanıtımı için bkz.: Mehmet Dursun Erdem, “*Osmanlı Dönemi Manzum Çocuk Sözlükleri ve Bir Lugât-ı Sıbyân Yazması*”, Hece Aylık Edebiyat Dergisi Çocuk Edebiyatı Özel Sayısı, Yıl 9, Sayı 104-105, Ağustos-Eylül 2005, s. 178-189.

² *Sübha-i Sıbyân*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1308-1311/1891-1893.

- 29 Lafzı muqaddem ‘aқabince hemān
Tercemesi buldı aña iқtirān
- [3b] 30 Lafzıla ma‘nāsı idüp izdivāc
Қалмады сүрһ u raқama iһtiyāc
- 31 Tā ki ola fehmi vü hıfzı yesīr
Hacmi şağīr ola luğātı keşīr
- 32 İbni Ferişte luğatı gibi genc
Oldı vü Қur’an luğatın itdi derc
- 33 Bir niçe baһr üzre açup perr ü bāl
Қıт‘aları oldı sefine-mişāl
- 34 Қıт‘a temāmında daһı āşikār
Hem laқab-ı baһrı vü hem vezni var
- 35 Hayr ile şāyed sebeb-i yād ola
Sübһa-i Şıbyān aña hem ad ola
- 36 Nazm-ı selīs üzre bu rüşen kelām
‘Avn-ı Hudāyla çün oldı temām

beyitleri eserin nasıl tertip edildiğini, ismini ve üslûbunu da bildirmektedir: “Önce Arapça kelime, ardından tercümesi olan Türkçe kelime getirilmiş, bu yolla kelime ile anlamı birbirine uydurulmuş, diğer sözlüklerin büyük bir kısmında görülen rakam ve kırmızı mürekkep kullanma zarureti giderilmiştir. Böylelikle anlaşılması ve ezberlenmesi kolay, hacmi küçük kendisi büyük bir sözlük olarak İbn Ferište sözlüğü gibi bir hazine oldu, Kur’an kelimelerini içine aldı. Pek çok bahir üzerinde kanatlarını açıp uçtu, her bir kıt’ası da denizlerde gezen gemi gibi oldu. Her bir kıt’anın bitiminde hem kıt’anın vezni hem de lâkabı verildi. Böylece (müellifin) hayır dua ile anılmasına sebep olması için esere Sübha-i Sıbyân (çocukların tespihi) adı verildi. Güzel bir nazım üzere açık bir dille yazılan eser Allah’ın yardımı ile tamamlandı.”

Sübha-i Sıbyân'ın geneline bakıldığı zaman sözlük kısmında 2100 civarında Arapça, 250 civarında Farsça ve bunlara karşılık gelmek üzere de 1150 kadar da Türkçe kelimenin bulunduğunu söyleyebiliriz. Verilen Arapça kelimelerin önemli bir kısmının Kur'an-ı Kerim'de geçen isim, sıfat ve bir kısım fiil çekimlerinden oluştuğunu söylemek mümkündür.

Biz bu tebliğle önemli bir manzum sözlük olan Sübha-i Sıbyân'a yapılmış tek şerh olan Mehmed Necib'in "*Hediyetü'l-İhvân fî Şerhi Sübhâti's-Sıbyân*" adlı eseri hakkında ana hatlarıyla bilgi vermeye çalışacağız. Hacimli bir şerh sayılabilecek eser 1840-1903 yılları arasında 6 kez basılmıştır.³ Bizim bu çalışma çerçevesinde vereceğimiz bilgiler, metnini neşre hazırladığımız H. 1310/ M. 1893 tarihli baskıya dayanmaktadır. Hediyetü'l-İhvân şârihi Mehmed Necib Efendi hakkında da şimdilik elimizde bilgi bulunmamaktadır. Şârihin ismi şerhin sebep-i telif kısmında geçmektedir.

Geleneksel şerhlerde bilindiği gibi şârih önce metni verir, ardından metninle ilgili gramer bilgilerini sıralar, bu konu ile alakalı söyleyebileceği başka türlü ne var ise onları ekler. Bir kısım şerhler neredeyse tercüme veya aktarma gibi karşımıza çıkarken, bir kısmında da okuyucuyu fazlasıyla doyuracak malumatla karşılaşırız. Şârih Mehmed Necib Efendi de doyurucu bir şerh ile karşımıza çıkmaktadır. Örnek olarak aşağıya alacağımız Sübha-i Sıbyân'ın ilk beytinin şerhi bize Mehmed Necib Efendi'nin şerh metodu hakkında yeterli fikir verecektir: "**{Nâm-ı Hudâ 19 zıkr idelim ibtidâ * Menzil-i maşşûda odur reh-nümâ}** *nām kām* vezninde Fârsîdir 20 'Arabîde ism ve Türkîde ad dirler (*Hudâ* zamm-ı hâ²-i mu'ceme ile cüdâ vezninde yâ ile 21 ve yâsız iki ma'nâ beyninde müşterekdir birisi *zât-ı Bârî*'ye ismdir 'Arabîde 22 Allâh gibi gayra itlâk olunmaz ve bu ba'zısının 'indinde *hod-âyendeden* mürekkebe 23 ve ba'zısının 'indinde *hod-âydan* mürekkebdir lâkin *üstâzımız* müşârün ileyh bir-esihi 24 kelime olduğına *zâhib* olmuştur vaşf-ı terkîbî degildir 'Arabîde lafza-i Celâle 25 fâzıl Sibeveyh i'lâl ü idgâm eylemediği gibi ve birisi şâhib ü rabb ma'nâsındır 26 eger bir şey'le muqayyed olursa *ked-hudâ* ve *hâne-hudâ* gibi ki şâhib-i hâne demekdir 27 ma'lûm ola ki her kelimenin âhırı elif ve vâv olsa anda bunlardan sonra [4] 1 bir yâ muqarrerdir nihâyet hâlet-i izâfetde işbâtı lâzımdır gerekse ol kelime şifata 2 muzâf olsun büy-ı dil-âvîz gibi gerekse gayrıya muzâf olsun büy-ı 3 nâfe gibi ve bu kâ'ide inşâlarda dağı cârîdir faḥfaḥ (*zıkr zâl-i* mu'cemenin 4 kesri ile bikr vezninde naşara bābından maşşardır aḥmak ve yād eylemek ma'nâsındır 5 gāh lisānıla olur ve bu ma'nâ maḥāma ensebdir ve bir şeyi unutmayup ḥāḥırda 6 tūtmaḥ ma'nâsındır ki ḥālb ile olur ḥıfz gibi (*ibtidâ* iktidâ vezninde 7 bede'e yebde'udan ya'nî feteḥa bābının ifti'ālinden maşşardır bir nesneye 8 başlamaḥ āgāz ma'nâsındır ve bir nesneyi sā'ir nesnelere muḥaddem 9 işlemek ma'nâsına dağı olur (*menzil* meclis vezninde nezele yenziludan ya'nî 10 ḥarabe bābından ism-i mekândır şahrâlarda misâfir için olan ḥonak yirine 11 dinür ve ḥâne ve dāra itlâk olunur (*maşşûd* maşşûr vezninde bāb-ı evvelde 12 ism-i mef'uldür ki ma'nâsı ma'lûmdur (*reh-nümâ* feth-i rā-i mühmele ve sükûn-ı hâ 13 ve zamm-ı nûn ile reh ile nümâdan mürekkebdir ki vaşf-ı terkîbîdir reh yol ve nümâ 14

³ Daha geniş baskı bilgileri için bkz. Prof. Dr. Sadi Çöğenli, "*Eski Harflerle Basılmış Türkçe Sözlükler Kataloğu*", Akademik Araştırmalar Dergisi, Yıl 2, Sayı 7-8, Kasım 2000-Nisan 2001, s. 99-134.

nümâyîdenden fi'l-i emr-i muhâtabdır göster ma'nâsına ki emriñ mef'ûli üzerine 15 taqdîm olunmuşdur bi-ḥasbi't-terkîb yol gösterici olur ma'lûm ola ki 16 bir kelimeniñ âhırı yâ olsa mâ-ḳabli de ḥarf-i 'illetden vāv yâḥud elif olsa 17 yâi işbâtı cā'iz ve ḥazfı da cā'izdir büy ve bû sarây ve serâ gibi."⁴ Görüldüğü üzere Mehmed Necîb Efendi, eserin tam manasıyla anlaşılması için neredeyse her kelimeyi ayrıntılı bir şekilde izah yoluna gitmiş, verdiği örnekleri çeşitli kaynaklarla da desteklemeye çalışmıştır. Farsça kelimelerin kökünü, ekini mutlaka zikretmiş, kelime terkip şeklinde ise eğer 'terkîb-i izâfi, terkîb-i vasfî' veya 'vasf-ı terkîbî' olduğunu da belirtmiştir. Arapça kelimelerde ise daha ayrıntılı bilgiler ile okuyucuyu aydınlatmaktadır. Kelime hangi vezinde ise o vezinden bir başka kelime ile meselâ 'bikr zîkr vezninde' diyerek okunuşu tekid etmekte, sonra kelime çekimli ise hangi bâbdan olduğunu söyledip fâil ya da mef'ûl oluşunu da belirtmektedir. Arapça kelimelerin hemen hepsinin çokluk şekillerini de veren şârih, "*esâs fetḥ-i hemze ile enâr vezninde binânîñ temeline dinür cem'î üsüs gelür zammeteynle ve her şey'iñ aşlına ve mebnâsına ıtlâḳ olunur*"⁵ örneğinde olduğu gibi son olarak mutlaka kelimenin Türkçe karşılığını vermekte ya da tarifini yapmaktadır. Bu bakımdan Mehmed Necîb Efendi'nin, Sübha-i Sıbyân'ın sözlük kısmının önce Arapça kelime, hemen ardından Türkçe karşılığı şeklindeki tertibine de sâdik kaldığını söyleyebiliriz. Şârih sıklıkla, "*mâric ḥâric vezninde tütünsüz âteşe ıtlâḳ olunur Fârsîde zebâne dirler*"⁶ örneğinde olduğu gibi Türkçe karşılığını verdiği Arapça kelimelerin Farsçasını da verir.

Ayrıntılı bir şerh olan Hediyyetü'l-İhvân'da şârih Mehmed Necîb Efendi, ciddi bir dilci tavrı ile kelimelerin etimolojilerine de girer. {Ebsâr gözler efvâh ağızlar} mısra'ını izah ederken "*ebşâr enşâr vezninde başarıñ cem'idir gözler ma'nâsına 16 (efvâh ebşâr vezninde ağız ma'nâsına olan fâh ki ḥâl vezninde ve fûh 17 fânîñ zammıyla ve fîh fânîñ kesriyle ve fûhe fâ'i ma'zûme ile ve fem dem vezninde 18 bunlarıñ cem'idir Fârsîde dehânhâ dirler işbu fem lafzınıñ aşlı fevh 19 idi fevh vezninde tafşîli Kâmûsda meşrûh u mebsûtdur mürâca'atı 20 fâ'ideyi mütezammındır*"⁷ şeklinde bilgiler vermekte, fem kelimesinin aslının da fevh olduğunu bu yolla bildirmektedir. Alıntıda da görüleceği üzere şârihin kullandığı "Kâmûs" gibi birtakım kaynaklar vardır. Bunlardan Kâmûsü'l-Muhît ve Besâir⁸ en fazla müracaat edildiğini gördüğümüz iki kaynak olup her ikisi de "El-Fîrûzâbâdi"(öl. 1415) diye bilinen meşhur Arap dil, tefsir ve hadis âlimine aittir.⁹ Özellikle Kur'an kelimeleri sözlüğü türünden bir eser olan Besâir, şârihin en sık müracaat ettiği kaynak görünümündedir. Bunun yanı sıra Kâdı Beyzavî (Abdullah bin Ömer) (Ölm. 1287) tefsiri de sıklıkla müracaat edilen kaynaklar arasındadır. Bilindiği üzere Beyzavî tefsiri İslam dünyasında 30 civarında şerhi bulunan en meşhur tefsirlere aittir. Yine ayrıca Sûdî'nin

⁴ Mehmed Necib, *Hediyyetü'l-İhvân fi Şerhi Sübhatî's-Sıbyân*, Şirket-i Sahhâfiyye-i Osmâniyye Matbaası, İstanbul 1310/1893, s. 3-4.

⁵ *Hediyyetü'l-İhvân*, s. 4.

⁶ *Hediyyetü'l-İhvân*, s. 136.

⁷ *Hediyyetü'l-İhvân*, s. 131.

⁸ Eser hakkında daha geniş bilgi için bkz. Celâlettin Divleki, *Dilbilim ve Kur'an İlimleri Açısından el-Fîrûzâbâdi'nin Besâir'i*, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2000.

⁹ Adı geçen âlim hakkında daha geniş bilgi için bkz. Hulûsi Kılıç, "*Fîrûzâbâdi*", TDVİA, 13. C., İstanbul 1996, s. 142-145.

Gülîstân Şerhi de adı geçen eserler arasında sayılabilir. Bütün bu örnekler şerhin bir hayli zengin kaynak kullanımına sahip olduğunu göstermektedir.

Şerhte sıklıkla örnek olması açısından âyetler ve hadisler zikredilmektedir. Bilhassa metinde verilen kelime herhangi bir âyette geçiyorsa geçtiği yer aşağıya aldığımız örnekte de görüleceği üzere zikredilmektedir: “{**Ķāri’a vü ĥāka kıyāmet günü**} *ĳāri’a ĥāşıra vezninde kıyāmete 27 ıtlāk olunur ve minhu ĳavluhū Te’ālā “El-ĳāri’atu me’l-ĳāri’ah vemā edrāke [155] 1 me’l-ĳāri’ah”¹⁰ cem’i ĳavāri’ gelür (ĥāka ĥāşa 2 vezninde kıyāmete dinür ve minhu ĳavluhū Te’ālā “El-ĥāĳĳatu me’l-ĥāĳĳah”^{11,12}*

Eserde örnek olarak Sünbülzāde Vehbî’den de aşağıya üçünü aldığımız 4 beyit yer almaktadır.

Kaddine dırlerdı elf zülfüne lām u femme mīm

Muşhaf-ı ĥüsnünün esrārını bilse rāzı

Reng-i şahbā ile olmuş gül yanaĳlar āl āl

Beyza-yı sürĥ idi hem kāfir giyinmiş kırmızı

Düşünce çāh-ı ümmide zekan zekan diyerek

Kemend-i zülfe şarıldım resen resen diyerek

Kanaatimizce önemli ve kendine has bir şerh olma özelliği taşıyan Hediyeetü’l-İhvân da tıpkı Sübha-i Sıbyân gibi çocuklar için hazırlanmış olmalıdır. Eserin sonunda yer alan Cemâl Efendi’ye ait

Tālib-i ‘ilm ü ma’ārif mazhar-ı feyz-i celil

Ol edib-i pür-hüner ya’nî Necib-i bî-mişil

Sübĥanıñ şerĥini tekmiñ eyledi bā-luĳ-ı Ĥaĳ

Hıĳzını şıbyāna teshil eyleye Rabb-ı Celil

Çıĳdı bā-‘avn-i Ĥudā tārīĳ-i ĳab’ı ey Cemāl

¹⁰ “Kāria. Nedir o kāria? Kāriayı, o kapıları döven ve dehşetiyle kalplere çarpan o kıyamet felaketini sen nereden bileceksin ki?” Kāria, 1-3.

¹¹ “Kesin gerçekleşecek olan, evet nedir o gerçekleşecek olan? Gerçekleşecek olan kıyameti sen nereden bileceksin?” Hāka, 1-3.

¹² *Hediyeetü’l-İhvân*, s. 154-155.

Sübha şerhi pek 'yandır tab' olundı bî-'adil¹³

beyitlerinden oluşan tarih manzumesi de bu görüşümüzü destekler mahiyettedir.

Netice itibarıyla, bizim bu çalışma ile dikkat çekmek istediğimiz iki önemli husus vardır. Birincisi çeşitli vesilelerle dile getirdiğimiz üzere Klâsik Türk Edebiyatı alanına dâhil manzum sözlükler hâlâ üzerinde çalışılmayı bekleyen önemli ve bâkir konular arasında bulunmaktadır. Bu alanla ilgili yapılacak çalışmaların sadece sözlük değil, metne yaklaşımla da ilgili önemli faydalarının olacağına inanıyoruz. Öncelikle, tespit edilen manzum sözlüklerin hepsinin metni çıkartılmalı ve ardından da bir “*manzum sözlükler sözlüğü*” oluşturulmalıdır. İkincisi ise Türk Edebiyatında Ali Nihat Tarlan ile başlayıp daha sonra pek çok kıymetli bilim adamının önemli görüşleri ile teorik alanda geliştirdiği ancak örnek metin hususunda hâlâ bir hayli kısır olan metin şerhi alanında manzum sözlük şerhleri de önemli bir yer tutmaktadır. Günümüze kadar fazla dikkat çekmemiş bulunan manzum sözlük şerhlerinin de üzerinde durulmalı ve bunların metinlerinin neşredilmesiyle, artık düşünülmesi gereken teorik çalışmalar desteklenmelidir.

---

¹³ *Hediyetü'l-İhvân*, s. 205.

QuickTime™ and a
TIFF (LZW) decompressor
are needed to see this picture.

Mehmed Necîb, *Hediyetü'l-İhvân fî Şerhi Sübhati's-Sıbyân*, Şirket-i Sahhâfiyye-i
Osmâniyye Matbaası, İstanbul 1310/1893, s. 2-3.

BİBLİYOGRAFYA

- ÇÖĞENLİ, Sadi, “*Eski Harflerle Basılmış Türkçe Sözlükler Kataloğu*”, Akademik Araştırmalar Dergisi, Yıl 2, Sayı 7-8, Kasım 2000-Nisan 2001
- DİVLEKÇİ, Celâlettin, *Dilbilim ve Kur’an İlimleri Açısından el-Fîrûzâbâdî’nin Besâir’i*, basılmamış yüksek lisans tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2000.
- ERDEM, Mehmet Dursun, “*Osmanlı Dönemi Manzum Çocuk Sözlükleri ve Bir Lugât-ı Sıbyân Yazması*”, Hece Aylık Edebiyat Dergisi Çocuk Edebiyatı Özel Sayısı, Yıl 9, Sayı 104-105, Ağustos-Eylül 2005, s. 178-189.
- ERGİN, Osman Nuri, *Türk Maarif Tarihi*, 1. C., İstanbul 1977.
- KARTAL, Ahmet, *Tuhfe-i Remzî*, Akçağ, Ankara 2003.
- KILIÇ, Atabey, “Altıparmak Mehmed Efendi ve Şerh-i Telhîs-i Miftâhı’nda Şerh Metodu”, II. Kayseri ve Yöresi Kültür, Sanat ve Edebiyat Bilgi Şöleni, 10-12 Nisan 2006, Kayseri.
- KILIÇ, Atabey, “*Klâsik Türk Edebiyatında Manzum Sözlük Yazma Geleneği ve Türkçe-Arapça Sözlüklerimizden Sühba-i Sıbyân*”, Klâsik Türk Edebiyatı Sempozyumu, 6-7 Mayıs 2005, Urfa. (Prof. Dr. Abdülkadir Karahan’a Armağan Klasik Türk Edebiyatı Sempozyumu, Şanlıurfa Belediyesi Yayınları, Şanlıurfa Mart 2006, s. 186-199.)
- KILIÇ, Atabey, “*Manzum Sözlüklerimizden Manzûme-i Keskin*” Kayseri ve Yöresi Kültür, Sanat ve Edebiyat Bilgi Şöleni, 12-13 Nisan 2001, Kayseri. (Kayseri ve Yöresi Kültür, Sanat ve Edebiyat Bilgi Şöleni Bildiriler, 1. Cilt, s. 441-447, Kayseri 2001.
- KILIÇ, Atabey, *Mustafâ bin Osmân Keskin, Manzûme-i Keskin*, Laçın Yayınevi, Kayseri 2001.
- KILIÇ, Hulûsi “*Fîrûzâbâdî*”, TDVİA, 13. C., İstanbul 1996.
- Kur’ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Mealî* (Haz. Prof. Dr. Suat YILDIRIM), Feza Gazetecilik A.Ş., İstanbul 1998.
- Mehmed b. Ahmed er-Rûmî, *Sühba-i Sıbyân*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1308-1311/1891-1893.
- Mehmed Necîb, *Hediyyetü’l-İhvân fî Şerhi Sühbatî’s-Sıbyân*, Şirket-i Sahhâfiyye-i Osmâniyye Matbaası, İstanbul 1310/1893.
- Muhammed Fuâd Abdü’l-bâkî, *El-Mu’cemü’l-Müfehres li-Elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm, Dârü’l-Hadîs Kitabevi*, Kahire 1996.
- MUHTAR, Cemal, *İki Kur’an Sözlüğü: Lugat-ı Ferišteoğlu ve Lugat-ı Kânûn-ı İlâhî*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı İstanbul 1993.

- Öz, Yusuf, *Tarih Boyunca Farsça-Türkçe Sözlükler*, basılmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1996.
- Öz, Yusuf, *Tuhfe-i Şâhidî Şerhleri*, Selçuk Üniversitesi Yayını. Konya 1999.
- Unat, Faik Reşit, *Hicrî Tarihleri Milâdî Tarihe Çevirme Kılavuzu*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1984.